

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

**ΣΧΟΛΗ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η χρήση του φωτός στη βιβλική και πατερική παράδοση και η αισθητική προσέγγισή της μέσα από τη σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία.

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΤΡΩΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

Αθήνα, Σεπτέμβριος, 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η χρήση του φωτός στη βιβλική και πατερική παράδοση και η αισθητική προσέγγισή της μέσα από τη σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία.

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΤΡΩΝΗ

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αθανάσιος Αντωνόπουλος

Διδάσκων του ΕΑΠ/μέλος ΣΕΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Φίλιας

Διδάσκων του ΕΑΠ/μέλος ΣΕΠ

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2022

*στη μνήμη της γιαγιάς μου Αναστασίας μοναχής
του πατέρα μου Ανδρέα και της Μαριλένας
που ζούσαν για να αγαπάνε*

Περίληψη

Το πρώτο μέρος της εργασίας ασχολείται με τη *θεωρία* του θείου φωτός στην Ορθόδοξη παράδοση, την αναζήτηση του βιώματος της εγγύτητας της θεϊκής παρουσίας στη βιβλική και κυρίως στην ασκητική πρακτική και θεωρία και τη μορφολογία της προσευχής με βάση την ανθολόγηση των πατερικών κειμένων της *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, έτσι όπως καταγράφεται από ασκητές, πατέρες και συγγραφείς ανά τους αιώνες (Ευάγριος Ποντικός, Διάδοχος Επίσκοπος Φωτικής, Συμεών ο Νέος Θεολόγος, Γρηγόριος Σιναΐτης, Γρηγόριος Παλαμάς, κλπ), στους οποίους μαρτυρείται η δεξίωση της Χάριτος ως *θεωρία* θείου φωτός, καθώς και με τις πλατωνικές και πλωτινικές καταβολές της ως άνω εμπειρίας. Σύμφωνα με τα κείμενα, η συνάντηση με τον Θεό παρουσιάζεται από τους ασκητές της νοεράς προσευχής ως τόπος εσωτερικός, απρόσιτος, άρρητος και λουσμένος στο θεϊκό-άκτιστο φως. Η συγκλονιστική και πολυπόθητη φωτεινή παρουσία συχνά συνοδεύεται από ήχους, την αίσθηση της αιώρησης, του πνευματικού σώματος και της απροσμέτρητης αγαλλίασης η οποία ενώνει την ασκήτρια ή τον ασκητή με τον Θεό, ενώ το πέρας της την/τον εγκαταλείπει με την αίσθηση της απόλυτης ένδειας που φέρει ο αποχωρισμός από την πληρότητα. Η απομάκρυνση από τα εγκόσμια, η στροφή προς τον εαυτό, η *ἀπάθεια*, η γύμνια και *νήψη* του νου, η αδιάλειπτη προσευχή και, αργότερα, οι ψυχοσωματικές μέθοδοι, συνιστούν τη δύσβατη οδό προς τη *μέθεξη* με τον Θεό, τη *θεωρία* του θείου φωτός και την ένωση με τα πάντα.

Το δεύτερο μέρος διατυπώνει, με τη μορφή σεναριακού σχεδίασματος, μία προσωπική ερμηνεία αναζήτησης κάποιου φωτός στη ζωή μας σήμερα, μέσα από τη σύζευξη πραγματικών και μυθοπλαστικών στοιχείων και με κεντρική ηρωίδα μία έφηβη η οποία ανοίγει τα μάτια της σε έναν καταρακωμένο από την απληστία και την εγωπάθεια κόσμο που σπαρταρά από την οικολογική κρίση, και μέσα στον οποίο εκείνη αναζητά το βλέμμα της κατανόησης, της συμπόνιας και της βαθύτερης ενότητας που συνέχει τα πάντα.

Λέξεις – Κλειδιά

Θείο φως, νήσις, μορφολογία της προσευχής, θεωρία, νοερά προσευχή

Abstract

The first part of this thesis is concerned with the *θεωρία (theoria)* of divine light in the Eastern Orthodox tradition, the search for the experience of the proximity of divine presence in biblical and mainly ascetic practice and theory, as well as in prayer morphology based on a selection of the writings of the Church Fathers taken from *The Philokalia of the Niptic Fathers*, as recorded over the centuries by ascetics, clerics and writers (such as Evagrius Ponticus, Saint Diadochos of Photiki, Symeon the New Theologian, Gregory of Sinai, Gregory Palamas and others), to whom the reception of Grace is ascribed as *theoria* of divine light. The platonic and plotinian roots of the afore-mentioned experience will also be examined. According to the writings, the encounter with God is presented by the ascetics of noetic prayer as an internal site, which is inaccessible, unutterable and enveloped in the divine-uncreated light. The staggering and much-desired illuminating presence is often accompanied by sounds, the sense of levitation, of the spiritual body and of the immense joyfulness which unites the ascetic with God, whereas its cessation leaves him with a sense of absolute desolation effected by separation from wholeness. Withdrawal from worldly life, the inward turn towards the self, the *ἀπάθεια (apatheia)* nakedness and *νήψις (nepsis)* of the mind, incessant prayer, and, later, psychosomatic methods form the rugged path towards communion with God, the *θεωρία (theoria)* of divine light, and union with all.

The second part formulates, in the form of a script draft, a personal interpretation of the search for some kind of light in our lives today, via the coupling of real and fictional elements. The central character is a teenage girl who opens her eyes to a world shattered by greed and selfishness which is reeling from the environmental crisis and in which she seeks understanding, compassion and a sense of deeper unity that permeates everything.

Keywords

Divine light, nepsis, prayer morphology, theoria, noetic prayer

Βιβλιογραφία

Α. Πηγές

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία

Πλάτων, *Έβδομη έπιστολή*, στο: περ. *Έποπτεία*, τ.109, Φεβρουάριος 1986, σσ. 99-148.

Πλάτων, *Θεαίτητος*, στο: εισ. μτφρ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήναι 1980.

Πλάτων, *Παρμενίδης*, στο: πρόλογος.εισ.μτφρ.σχόλ. Παύλος Καλλιγιάς, έκδ. Στιγμή, Αθήνα 2022.

Πλάτων, *Πολιτεία*, στο: εισ.μτφρ.έρμ.σημ. Νίκος Μ.Σκουτερόπουλος, έκδ. Πόλις, Αθήνα 2002.

Πλάτων, *Συμπόσιον*, στο: κείμ.μτφρ.έρμ. Ίωάννης Συκουτρής, Ακαδημία Αθηνών, έκδ, Ίωάννης Δ. Κολλάρος κ Σία Α.Ε., Βιβλιοπωλείον τής Έστίας, Αθήναι 1982.

Πλάτων, *Φαῖδρος*, στο: εισ.μτφρ.σχόλ. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος, έκδοση γ', Αθήναι 1971 (χ.ό.).

Πλάτων, *Φαίδων*, στο: είς.μτφρ.σχ. Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, έκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2007.

Πλωτίνος, *Έννεάδες, Έννεάς Πρώτη*, στο: μτφρ. Παύλος Καλλιγιάς, έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Βιβλιοθήκη Α. Μανούση, Κέντρον Έρεύνης τής Έλληνικῆς καί Λατινικῆς Γραμματείας, β' έκδοση, Αθήνα 2006.

Πλωτίνος, *Έννεάδες, Έννεάς Πέμπτη*, στο: μτφρ. Παύλος Καλλιγιάς, έκδ. Ακαδημία Αθηνών, Βιβλιοθήκη Α. Μανούση, Κέντρον Έρεύνης τής Έλληνικῆς καί Λατινικῆς Γραμματείας, Αθήνα 2013.

Καινή Διαθήκη

Τό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιο

Τό κατά Λουκᾶν Εὐαγγέλιο

Τό κατά Ίωάννην Εὐαγγέλιο

Λουκάς, *Αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*

Παύλος, *Α΄ προς Κορινθίους επιστολή*

Παύλος, *Β΄ προς Κορινθίους επιστολή*

Παλαιά Διαθήκη

Γένεσις

Έξοδος

Γ' Βασιλέων

Ψαλμοί

Πατερικά κείμενα

Άθανασίου, Μεγάλου, «Βίος και πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Ἀντωνίου», Μ. Άθανασίου ἔργα 11, ἐπιμ. Θεόδ. Ν. Ζήσης, Βασ. Σ. Ψευτογκάς, ἐκδ. Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1976, σσ.14-169.

Αὐγουστίνου, *Έξομολογήσεις*, τεύχη Α-Β, εἰσ.μτφρ.σημ. Ἀνδρέας Δαλέζιος, στ' ἐκδοσις Ἀθῆναι 1980 (χ.ό.).

Γρηγόριος ἐπίσκοπος Νύσσης, «Περὶ τοῦ βίου Μωσέως. Ἡ περι τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος», *Patrologiae Graeca*, J-P. Migne, ἐπιμ. ἔκδ., τόμ. 44, στλ. 297– 430.

Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον τοῦ Μωϋσέως*, μτφρ. σχ. Παγκράτιος Μπρούσαλης, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, β' ἐκδοσις, Ἀθήνα 2011.

Γρηγόριος Σιναΐτης, «Περὶ ἡσυχίας καὶ περὶ καὶ τῶν δύο τρόπων τῆς προσευχῆς. Ἐν κεφαλαίοις ΙΕ'», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧ' διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐκδοσις δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1976, σσ. 71-79.

Γρηγόριος Σιναΐτης, «Περὶ τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τὸν ἡσυχάζοντα εἰς τὴν εὐχὴν καὶ μὴ ταχέως ἀνίστασθαι» *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧ' διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐκδοσις δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1976, σσ. 80-88.

Διάδοχος ἐπίσκοπος Φωτικῆς, «Λόγος ἀσκητικὸς διηρημένος εἰς ρ' κεφάλαια πρακτικὰ γνώσεως καὶ διακρίσεως πνευματικῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧ' διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Α', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐκδοσις ε', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι 1982, σσ. 236-273.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, «Ἐπιστολὴ Ε'. Δωροθέῳ λειτουργῶ» *Patrologiae Graeca*, J-P. Migne, , *Patrologia Graeca*, J-P. Migne, ἐπιμ. ἔκδ., τόμ. 3, στλ. 1063, 585-1065, 585.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, «Περὶ μυστικῆς θεολογίας. Πρὸς Τιμόθεον», *Patrologiae Graeca*, J-P. Migne, ἐπιμ. ἔκδ., τόμ.3, στλ. 997, 539-1064, 583.

Ευάγγελος ο Ποντικός, «Κεφάλαια. Περί διακρίσεως παθών καὶ λογισμῶν», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Α', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση ε', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1982, σσ. 44-57.

Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, «Τῶν περὶ ἀγάπης κεφαλαίων», Ἑκατοντάς τρίτη, κεφ. μα', μβ', *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Β', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1975, σσ. 28-40.

Μάρκος ὁ Ἀσκητής, «Περὶ νόμου πνευματικοῦ», κεφάλαια Σ', *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται* *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, τόμ. Α', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση ε', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1982, σσ. 96-108.

Νεῖλος ὁ Ἀσκητής, «Τὰ περὶ προσευχῆς ἑκατὸν πενήκοντα καὶ τρία κεφάλαια», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Α', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση ε', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1982, σσ. 177-189.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς «Σύντομος βιογραφία *Ευαγγρίου Μοναχοῦ*», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Α', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση ε', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1982, σ. 37.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐπιμ. «Σύντομος βιογραφία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Γρηγορίου τῆς Θεσσαλονίκης μητροπολίτου», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σ. 90.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐπιμ. «Σύντομος βιογραφία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σ. 30.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐπιμ. «Σύντομος βιογραφία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Νικηφόρου τοῦ μονάζοντος», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἐν ἧΐ διὰ τῆς κατὰ τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σ. 17.

Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἐπιμ. «Σύντομος Βιογραφία τοῦ ὀσίου πατρός ἡμῶν Συμεῶν τοῦ νέου θεολόγου», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνερανισθεῖσα παρά*

των αγίων και θεοφόρων πατέρων εν ἧ΄ δια τῆς κατά τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται, τόμ. Γ', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σ. 236.

Νικηφόρος Μονάζων, «Λόγος. Περί νήψεως καὶ φυλακῆς καρδίας μεστὸς οὐ τῆς τυχούσης ὠφελείας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν αγίων καὶ θεοφόρων πατέρων εν ἧ΄ δια τῆς κατά τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Δ', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σσ. 18-28.

Παλλάδιος ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως, «Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία. Περιέχουσα βίους ὁσίων πατέρων», *Patrologiae Graeca*, J-P. Migne, ἐπιμ. ἔκδ., τόμ. 34, στλ. 991-1278, 792.

Παλαμάς, Γρηγορίου, «Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων. Ἐρώτησις πρὸς αὐτόν», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, τ. Δ', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σσ. 123-131.

Παλαμάς, Γρηγορίου, «Ἀγιορείτικος τόμος. Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων. Διὰ τοὺς ἐξ ἰδίας ἀπειρίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀγίους ἀπειθείας ἀθετοῦντας τὰ τοῦ πνεύματος μυστικὰς ἐνεργείας κρεῖττον ἢ λόγος ἐν τοῖς κατὰ πνεῦμα ζῶσιν ἐνεργουμένας καὶ δι' ἔργων φανερουμένας ἄλλ' οὐ διὰ λόγων ἀποδεικνυμένας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν αγίων καὶ θεοφόρων πατέρων εν ἧ΄ δια τῆς κατά τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τ. Δ', ἐπιμ. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σσ. 188-193.

Στηθάτος, Νικήτας, *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου*, μτφρ. Ἀρχιμ. Συμεῶν Π. Κούτσα, ἐκδ. Ἀκρίτας, γ' ἔκδοση, Ἀθήνα 2005.

Στηθάτος, Νικήτας, «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἀγίου πατρὸς ἡμῶν Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου», *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν*, τ.19Α, «Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος» ἐκδ. Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», εἰσ.μτφρ.σχ. Παναγιώτης Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 35-327.

Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος, «Λόγος. Περί πίστεως καὶ Διδασκαλίας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν αγίων καὶ θεοφόρων πατέρων εν ἧ΄ δια τῆς κατά τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ. Ε', ἔκδοση δ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1976, σσ. 73-80.

Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος, «Λόγος δ'. Περί μετανοίας καὶ κατανύξεως. Καὶ ἐκ ποίων ταύτην ἔργων κτήσασθαι δυνατόν. Καὶ ὅτι ἄνευ δακρύων ἀδύνατον εἰς καθαρότητα καὶ ἀπάθειαν ἐλάσαι τινά.» *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ἀσκητικῶν*, τόμ. 19Γ, «Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος» μτφρ. Αἰκατερίνη Γκόλτσου, Δημήτριος Ρίζος, ἐπιμ. Ἐλευθέριος Γ. Μερετάκης, ἐκδ. Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 366-413.

Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος, *Ῥῦμοι Ἐπιστολαί*, Ἔργα 3, τόμος γ', ἐπιμ. Κωνσταντῖνος Γ. Φραντζολᾶς, ἐκδ. Ὁρθόδοξη κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1990.

Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος, «Περί τῶν τριῶν τρόπων προσευχῆς. Λόγος», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν· συνεργανισθεῖσα παρά τῶν αγίων καὶ θεοφόρων πατέρων εν ἧ΄ δια τῆς κατά τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται*, τόμ.

Ε', έπιμ. Νικόδημος ό Άγιορείτης, Μακάριος Νοταράς, έκδοση δ', έκδ. Άστήρ, Άθήναι 1976, σσ. 81-89.

B. Δευτερεύουσα βιβλιογραφία - Βοηθήματα

Άντωνίου, Τάκης, *Ό Πλωτίνος θεάται ό όν*, έκδ. Δωδώνη, Άθήνα 2000.

Artemi, Eirini -Terezis, Christos, «The mystical theology as a path of man for the divine Knowledge in the writings of Gregory of Nyssa, Dionysius Areopagite, and Maximus the Confessor», *De Medio Aevo*, 01/08/2019, σσ.161-181, (στο: <https://dx.doi.org/10.5209/dmae.66819>).

Βάν Γκόγκ, *Γράμματα τοῦ Βικέντιου στόν άδελφότου Θεόδωρο*, μτφρ. Σ. Σκιαδαρέσης, έκδ. Γκοβόστη, Άθήνα 1952 (ανατύπωση).

Bresson, Robert, *Σημειώσεις για τον κινηματογράφο*, μτφρ. Δάφνη Ρόκκου, έκδ. Περιοδικό Φιλμ και Ομοσπονδία Κινηματογραφικών Λεσχών Ελλάδας, 1985.

Brown, Peter, *Η δημιουργία της ύστερης αρχαιότητας*, μτφρ. Θεοδόσης Νικολαΐδης, έκδ. Εστία, 2001.

Bucur, Bogdan G., «The theological reception of Dionysian apophatism in the Christian East and West: Thomas Aquinas and Gregory Palamas», *The Downside Review*, April 2007, σσ.130-146, (στο: https://www.academia.edu/4996261/THE_THEOLOGICAL_RECEPTION_OF_DIONYSIAN_APOPHATISM_IN_THE_CHRISTIAN_EAST_AND_WEST_THOMAS_AQUINAS_AND_GREGORY_PALAMAS).

Γεράσης, Γιάννης, *Η εικόνα ως οντολογία του αγαθού*, έκδ. Ροές, Άθήνα 1994.

Γκάτσος, Νίκος, *Άμοργός*, έκδ. Ίκαρος, Άθήνα 1987.

Greenland, Cyril, A.A.P.S.W., «Richard Maurice Bucke, M.D. (1837-1902). The evolution of a mystic», *Canadian Psychiatric Assosiation Journal*, Vol.11, No.2, April 1996, σσ. 146-154 (στο: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/070674376601100212>).

Δαλακιουρίδης, Κώστας, *Ό Ωριγένης και οι ουρανοί του*, έκδ. Μάτι, Κατερίνη 2016.

Έλιάντε, Μιρτσέα, *Τό έσωτερικό φώς*, μτφρ. Κυριακή Λέκκα – Μαραγκουδάκη, έκδ. Άρμός, Άθήνα 2003.

Eliot, T. S., *The complete poems and plays of T.S. Eliot*, publ. Faber and Faber Limited, London 1969, επανατύπωση 1970 και 1973.

Εὔδοκίμοφ, Παῦλος, *Η Όρθοδοξία*, μτφρ. Άγαμέμνων Γ. Μουρτζόπουλος, έκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1972.

Hadot, Pierre, *Πλωτῖνος ἢ Ἡ ἀπλότητα τοῦ βλέμματος*, μτφρ. Εὐδοξία Δελλή. ἐπιμ. Νίκη Σαμοθράκη, ἐκδ. Ἄρμος Ἀθήνα 2007.

Hanson, John Wesley, *Ἡ Αποκατάσταση των Πάντων*, μτφρ. Ευστράτιος Παπαπαναγιώτου, ἐκδ. Μεταμόρφωση, Ἀθήνα 2016.

Θέος, Δήμος, *Το αισθητικό και το ιερό. Από τον Αλμπέρτι στον Λέσσιγκ*, ἐκδ. Αιγόκερος, Ἀθήνα 1988.

Ιωάννου, Δημήτρης Γ., «Θεολογική Αισθητική»: Η αναζήτηση της ομορφιάς στους πατέρες της εκκλησίας» (α' μέρος), ιστότοπος *Αντίφωνο*, 18 Ιουνίου 2022, (στο: <https://antifono.gr/%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B1%CE%B9%CF%83%CE%B8%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B7-%CE%B1%CE%BD/>).

Kandinsky, Wassily, *Γιὰ τὸ πνευματικὸ στὴν τέχνη*, μτφρ. Μηνάς Παράσχης, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1981.

Κιαλά, Σαμπίνο π., «Μεταξύ μόνωσης καί κοινωνίας», περιοδικό *Σύναξις*, τχ. 117, Ἰαν.-Μαρτ. 2011, σσ. 85-101.

Κίρκεγκωρ, Σαίρεν, *Φόβος καί Τρόμος*, μτφρ. Άννα Σολωμοῦ, ἐκδ. Νεφέλη, Ἀθήνα 1980.

Κόντογλου, Φώτης, «Ένας Βαθὺς Μυσταγωγός. Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης», *Ἀσάλευτο Θεμέλιο*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 1996, (στο: http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/fwths_kontogloy/o_grhgorios_o_sinaiths.htm).

Κρικῶνης, Χρῖστος, «Γιατί ο Μοναχισμὸς δεν θεωρεῖται ανενεργὸς απραξία», 2 Δεκεμβρίου 2015, (στο: <https://www.pemptousia.gr/2015/12/monachismos1/>).

Lossky, Vladimir, *Ἡ μυστικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, μτφρ. Στέλλας Κ. Πλευράκη, ἐκδ. Θεσσαλονίκη, στ' ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, 2007.

Ματσούκας, Νίκος Ἀθ., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β΄. Ἐκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2018.

Μαντζαρίδης, Γεώργιος, «Παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου (Ζαχάρωφ) *Ὁνόμεθα τὸν Θεὸν καθὼς ἐστίν*,» μτφρ. Ἱερομόναχος Ζαχαρίας, ἐκδ. Ἱερά Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, Ἔσσεξ, Ἀγγλία 1992, περιοδικό *Σύναξις*, τχ. 44, Οκτ.-Δεκ. 1992, σσ. 105-113.

Melville, Herman, *Μόμπι-Ντικ ἢ ἡ Φάλαίνα*, μτφρ. Α.Κ. Χριστοδούλου, ἐκδ. Gutenberg, β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1991.

Μήντ, Τζῶρτζ Ρόμπερτ Στόου, *Ἡ θεωρία τοῦ πνευματικοῦ σώματος στὴν δυτικὴ παράδοση*, μτφρ Γεώργιος Μ. Τέντες, ἐπιμ. Νίκη Σαμοθράκη, ἐκδ. Ἄρμος, Ἀθήνα 2003.

Μπασελάρ, Γκαστόν, *Ἡ ἐποπτεία τῆς στιγμῆς*, μτφρ. Κωστῆς Παπαγιώργης, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1997.

Μπρίν, Έντουαρν, *Πυθαγόρας*, μτφρ. Κ. Δρασγιάννης, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1988.

Petcu, Liviu, «The Experience of God's Light in the Texts of Saint Symeon the New Theologian», *Romanian Journal of Artistic Creativity*, Volume 9, Issue 1, 2021, Article, April 2021, σσ. 58-84,

(στο: https://www.academia.edu/46907086/LIVIU_PETCU_The_Experience_of_Gods_Light_in_the_Texts_of_Saint_Symeon_the_New_Theologian).

Παζ, Οκτάβιο, *Η πέτρα του ήλιου και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Τάσος Δενέγρης, εκδ. Ίκαρος, β' έκδοση, Αθήνα 1993.

Πατρώνη Κατερίνα Η τρυφερή επιμονή του βλέμματος, [CULTURENOW](https://www.culturenow.gr/katerina-patrwnh-h-tryferh-epimohn-toy-vlemmatos/) / 10-02-2015, 16:51, (αναπαραγωγή) (στο: <https://www.culturenow.gr/katerina-patrwnh-h-tryferh-epimohn-toy-vlemmatos/>).

Ράμφος, Στέλιος, *Γλαρόν φῶς τοῦ κόσμου*, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα 2006.

Ράμφος, Στέλιος, *Μεταφυσική τοῦ Κάλλους*, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα 2003.

Ράμφος, Στέλιος, *Τὸ ἀδιανόητο τίποτα*, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα 2010.

Ράμφος, Στέλιος, *Μυθολογία τοῦ βλέμματος*, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα (χ.χ.)

Rilke, Rainer Maria, *The selected poetry of Rainer Maria Rilke*, μτφρ. Stephen Mitchell, εκδ. Picador London 1987.

Ρουμί, Τζελαλεντίν, *Ὁ ἀγαπημένος*, μτφρ. Καδιῶ Κολύμβα, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα 1997.

Σαμοθράκη, Νίκη, (μτφρ.), *Τὸ φῶς ποῦ ζυπνᾷ τὴν καρδιά. Διαλεχτὲς σελίδες τῆς Φιλοκαλίας γιὰ τὴν αὐτοσυγκέντρωση, τὴν αὐτογνωσία καὶ τὴν νοερὰ προσευχή*, εκδ. Ἄρμος, Αθήνα 2012.

Σωφρονίου, ἀρχιμανδρίτου, *Ὁ ἅγιος Σιλουανὸς ὁ Ἀθωνίτης (1866-1938)*, εκδ. Ἱερά Μονὴ Τιμίου Προδρόμου, δ' έκδοση, Ἑσσεξ - Ἀγγλία 1988.

Τριανταφυλλίδης, Γεώργιος, *Ἑλλάμψεις Θείου Φωτός. Σπουδὴ στὸν ἅγιο Συμεῶν τὸ Νέο Θεολόγο*, εκδ. Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη 2015.

Fanning, Steven, *Οι μυστικοί της χριστιανικής παράδοσης*, μτφρ. Θεοδώρα Δαρβίρη, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2005.

Γ' Κινηματογραφικές Ταινίες

Πατρώνη, Κατερίνα Α., (σενάριο - σκηνοθεσία), *Ο τέταρτος χαρακτήρας*, παραγωγοί Ελένη Χανδρινού, Μαρία Κοντογιάννη, Μιχάλης Σαραντίνος, παραγωγή Στέφικον Α.Ε., 2019.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.